

La meva recerca al massís del Montseny i al massís del Montnegre

Martí Boada.

Dr. en Ciències Ambientals.UAB.

Els primers records que tinc del massís del Montseny -la muntanya de dalt- i del massís del Montnegre -la muntanya de baix- es barregen amb els primers records de la infantesa. El més remot segurament seria l'olor del suro, una olor agredolça procedent dels magatzems de suro de can Cassi, a Sant Celoni, on hi havia piles i piles de rusques de suro i de pelagrí, dos tipus d'escorça. De fet, aquesta fou una de les primeres distincions forestals que vaig fer de manera absolutament natural, de molt petit. També hi havia piles de sacs de suro trinxat per fer aglomerats, i l'olor augmentava els dies que bullien les bales de rusca a la vella caldera d'aigua bullent, una operació prèvia a l'elaboració dels apreciats taps de suro. Els nostres primers jocs foren a les estibes de saques de les diferents variants de suro, així com la construcció de les primeres joguines, especialment barquetes fetes d'aquest material. Barquetes flotants magnífiques, que solcaven l'oceà del safareig de la mare, o bé navegaven indomables en les rierades cabaloses de l'aigua de pluja que discorria per la voravia del carrer de casa.

Can Cassi estava a trenta metres de casa; davant tenia l'espectacle forestal de ca l'Amigó, un gran magatzem a cel obert, dedicat a l'aprofitament primari dels materials del bosc procedents majoritàriament de la vall de Santa Fe. Els nens teníem vedat l'accés a ca l'Amigó, si no era, en el meu cas, per la visita ocasional afavorida per la mare, que un dia a la setmana entrava a netejar el despatx del senyor Amigó. Crec recordar el meu esguard tímid i arrapat al davantal matern, mentre observava l'arribada dels traginers de carbó, carregats de sàrries. Eren una mena de personatges mítics; alguns arribaven dalt del matxo d'abast i fins i tot portaven el gos solitari dalt d'un dels matxos.

Recordo la seva imatge, rude i alhora sociable. Després de dies a la muntanya, quan arribaven a la "civilització", no era estrany, que protagonitzessin alguna gresca. Recordo, això sí, que eren molt cridaners i renegaires i arribaven a rivalitzar a veure qui la deia més grossa.

Tinc present com si fos ara les sàrries plenes de carbó, unes sàrries fetes d'espart, plenes a rebllir (portaven 60 quilos, és a dir, mitja càrrega catalana), cobertes de ginestell. La forma, el color i l'olor formaven una bellesa captivadora per a mi. Descarregaven, apilaven i carregaven sàrries buides. Tot seguit, desapareixien, primer pels carrers de la vila. Els observava com, camí enllà, pujaven cap a la muntanya i veia com llur imatge era amablement engolida pels corriols de bosc.

A ca l'Amigó, però, l'activitat no parava: l'esparter recosia les sàrries deteriorades. Recordo els peladors i quadrejadors, que amb la destal grossa llevaven la pell dels verns i quadrejaven les perxes de castanyer, destinades a

bigues i jàceres. L'espectacle augmentava el dimecres, dia del mercat, quan venien els negociants, els tractants, els rematants i els cap de colla a tancar i obrir nous tractes amb el senyor Amigó.

Al costat mateix de ca l'Amigó, hi havia un altre magatzem de materials forestals, el de cal Sibina. Tenien molt a prop una serradora i feien un aprofitament més manufacturat. Es podria considerar un primari secundari. Encara que fustaven faig de qualitat, l'aprofitament principal era la fusta de pollancre i de plataner, cultivat a les riberes i a la plana, principalment de la Tordera. Feien taulons i "primeres", en especial per a la indústria del moble. També treballaven l'alzina per a l'obtenció de rais i corbes per a la fabricació de rodes de carro. Pel vestuari i la manera de procedir, em semblava que tant els empresaris com els treballadors pertanyien a unes classes socials més altes.

Confesso que el magatzem de cal Sibina em va produir la primera fantasia objectivable de la meua fins aleshores curta vida. Com que la fusta del magatzem era majoritàriament venuda a "províncies", particularment a les fàbriques de mobles valencianes, tots els camions que venien a carregar eren enormes, inimaginables, mai vistos, de marques completament desconegudes, (MAN, Chevrolet, Magyrus,) per a un infant rural. Era captivador veure artefactes tecnològics d'aquell tonatge. Aquest fet em feia imaginar l'existència d'un país, en aquest cas València, on tot era més avançat i sobretot gegant!

El carrer de casa estava completament lligat al món forestal. A més de can Cassi, ca l'Amigó i can Sibina, hi havia els Barnola, que eren traginers. Encara sento l'olor de la seu que posaven a l'eix de la roda del carro i l'olor de la peül·la del cavall quan la ferraven. Una mica més amunt les serradores de can Muntasell, especialistes en plataner i pollancre; can Llorenç de la Serra, dedicat a serrar castanyer i faig, i can Cervera, comerciant de llenya d'alzina i roure. A poca distància hi tenia cal Torner, especialistes a treballar l'arboç per a fer bitlles per a ordir el teixit; cal Rossendo, que preparaven soques de bruc per a la indústria pipaire; l'Anfruns, feixinaire de bruc i costaler de brancada de pi; la gent de cal Pardal, carreters de desembosc; en Joan Bordoï, traginer de can Valls d'Olzinelles; els germans Ibern de cal Peixa, bosquerols i trampers, i el meu pare, Dalmau Boada, que feia desembosc.

Vivia en una immersió regalada, inconscient, de la vida forestal, amb uns professionals del bosc que passivament i més tard activament constituïren els meus primers mestres, car em fornien d'unes maneres de fer i d'entendre el bosc ben diferents de la impartida en les llotges acadèmiques. Els coneixements que adquiria al poble tenien rigors diferents, però existencialment eren molt rics.

El primer record amb el pare a bosc, el tinc d'una campanya que va fer de llenya d'arboç i de bruc per al consum de casa. Va ser a can Valls d'Olzinelles. Recordo la colla gran de can Valls, formada per una vintena de bosquerols, de destrall grossa, i la d'esbrancar. La impressió que em feia veure la força i alhora

la destresa que tenien i com aguantaven la intempèrie o la duresa del clima! Sortien de fosc de la vila, trencaven el cuc a la cantina del Manco del Molinot i arribaven a la campanya a punta de clar. Dominaven l'ofici i, com que coneixien la física de l'arbre, sabien com l'havien d'entallar per a tombar-lo en la direcció pertinent. També coneixien la meteorologia i recordo com es curaven quan un boscall els enganxava un dit o els arrencava una ungla. Com que no podien parar mai, es ruixaven la ferida amb vi i s'hi posaven un didal de cuir, que sempre tenien a prop. Em sorprenia la capacitat que tenien per a construir-se una eina primitiva en forma del que en deien parpal, per a moure un boscall, o bé per a obtenir unes forques o fer unes graelles, prenent l'enforcadura d'un arbust verd, no tòxic, i que aguantés la cocció si s'esqueia.

De petit recorria els mateixos boscos del Baix Montseny i del Montnegre amb la mare, en una activitat que era una condemna per a les dones de les famílies més humils: la collida d'agllans. Fou amb aquesta activitat que de molt petit hom va aprendre a distingir les diferents menes i qualitats d'agllà, les anyades, i l'estacionalitat. Després de tota una tarda de recol·lectar, s'omplia un sac, en el cas de la mare arribava als seixanta quilos, que transportava amb el sistema més primitiu: al cap. Jo omplia una petita coixinera, que deuria pesar uns deu quilos. De fosc arribàvem a la vila, on veníem a un preu irrisori la collita a un negociant de porcs.

De molt petit, el pare ens ensenyava, no com exercici de cultura biològica sinó com una forma natural d'obtenir recursos, a distingir les diferents espècies animals. Sempre portàvem els tres elements indispensables per a una sortida en un noi rural de família humil, la coixinera, la navalla i el cordill, que era una pràctica remota, ancestral, recol·lectora. Significava de forma absolutament natural la possibilitat de tornar amb recursos tròfics col·lectats de forma silvestre. És així com localitzàvem caus i nius, de quina espècie eren, si eren vells o nous, si hi havia ous o petites. També és així com arribàvem a identificar rastres de forma que mai no hem trobat en cap llibre científic: per exemple, com arribàvem a identificar no només l'espècie per les femtes, sinó en alguns casos també l'edat i el sexe o com identificàvem amb les manifestacions odores si un territori senglajava i guillejava.

Les pujades amb el pare a l'alt Montseny eren ocasionals, tot i que ell hi pujava es pot dir que cada dia, almenys una vegada. Recordo perfectament la primera imatge de les fagedes de la vall de Santa Fe. Vaig notar la diferent temperatura entre els paisatges basals, mediterranis i les fagedes i landes. Aquests si no eren més freds, sí que eren més frescos. Una de les primeres coses que el pare féu va ser ensenyar-me les tècniques de captura de truita, un peix completament desconegut per a mi, a diferència de la bagra i el barb, comuns al curs mig i baix de la Tordera, que no eren apreciats per a menjar. En canvi, la truita era considerada un aliment excel·lent.

Els masos estaven habitats i amb el pare els recorriem tots. Arreu érem ben rebuts. Recordo de forma especial a la gent del Camps, els de Carbonell i els de can Pla, pel que fa a la "Muntanya de Dalt", i a la gent de can Carcassès,

can Castellar, Ca l'Agustí d'Ólzinelles, o de can riera de Fuirosos, a la "Muntanya de Baix". Eren una barreja de pagesos de muntanya, una mica ramaders, combinat amb treball de bosc. En arribar al mas, sempre feien el ritual del "pa i trago". La impressió que em donaven era de molta tranquil·litat: ens feien entrar a dintre la casa i ens feien seure en un socó arran del foc.

Actualment, la majoria d'aquests masos estan abandonats o bé tenen altres usos, la qual cosa produeix una pregona sensació de tristesa. Una tristesa especial, en el primer dels casos, de saber que hom ha conegut l'estança plena de vida. Encara em sembla sentir el remugueig del bestiar a la cort; les ombres escampades arreu de les cambres; les olors, unes olors especials, barreja de molts anys d'efluvis de llard de la caldera, de cansalada al salador, del rebost amb herbes remeieres com la salsa de pastor, la genciana, l'orella d'ós, el salsufraji, etc. i dels nombrosos olis de llangardaix, d'escorpí, de pericó o de l'herba dels cops, així com d'ungüents com el de la serp o de grassa de la barra del porc. També recordo l'olor de bolets confitats i salats, especialment de carlets, sabateres i barreja; el confit de carn, i els embotits diversos de peltruc, sagí, bisbe, etc., que barrejats amb la fortor del fenc de la pallissa, donaven una ferum forta, característica, gens ofensiva.

D'aleshores fins ara, he vist com s'han anat tancant els masos, s'abandonaven els edificis i les construccions complementàries, com els corrals —una variable local de borda—, les barraques de pastor, les barraques de carboner, en poc temps eren deglutides per l'avançada de la successió ecològica, primer protagonitzada pels matollars i més tard pel bosc. Un bosc imparable, que anava guanyant superfície en detriment de les quintanes, de les feixes de conreu i de les pastures. Ensem hem viscut la pèrdua progressiva dels camins de desembosc, de creu, de sagraments, careners, ramaders. Hem observat com de mica en mica es perdien la majoria de fonts, orfes d'atenció en llur manteniment. Els canvis de fesomia en els paisatges per aquest canvis d'ús han estat molt notoris, hem vist com ambdós massissos perdien els clapissos de mosaics paisatgístics, com es reduïa biodiversitat en quantitats i qualitats notòries.

A la conca de la Tordera, hem vist desaparèixer, dels cursos aquàtics, espècies bioindicadores de qualitat ambiental dels rius, com la llúdrria, la darrera d'elles observada l'any 1982 a la riera d'Arbúcies. Un acompanyant dels cursos d'aigua, el rat buf, el qual confesso que tenia una especial significació tròfica per a les nostres famílies, ha desaparegut gairebé del tot, o el cranc de riu a la riera d'Olzinelles o del sot de can Bosses. La ciència formal es nega a reconèixer-ne la desaparició, car no hi ha cap "paper", ni cap publicació científica indexada que la documenti. Com si l'existència d'un fet tan real només pugui ser reconeguda si la ciència formal la confirma. Una ciència formal que, majoritàriament, comença a inventariar biodiversitat en les darreres dècades i que és conseqüència en una part molt important de l'estat del benestar, que ensem és alhora provocador d'aquestes desaparicions. Vaja, una paradoxa!

La llista d'espècies desaparegudes o rarificades que hem tingut l'oportunitat d'observar és realment important. El pas d'un Montseny i un Montnegre primaris a un Montseny-Montnegre terciaris o de serveis, qui ho havia de dir, ha representat, almenys en part, una reducció de biodiversitat i uns canvis en els cicles biogeoquímics i hidrològics, realment rellevants. A més de les espècies esmentades, des del nostre record, hem vist desaparèixer o reduir efectius de turó i llebre pel que fa a macromamífers. D'ocells, n'hem vist afectats la guatlla, la xixella i la gralla, per posar-ne alguns exemples. En oposició, hi ha hagut un increment d'espècies banals i antropòfiles com l'estornell o la rata de claveguera.

I sobretot hem vist de forma preocupant la destrucció del riu. Va ser a finals dels anys cinquanta quan els infants i joves del Baix Montseny creixíem jugant a la Tordera, mentre els nostres adults tiraven endavant les collites amb les seves aigües de reg, quan, de manera quasi sobtada, aparegueren les primeres contaminacions. Confesso que en un principi ens ho miràvem sorpresos i admirats, perquè un dia, l'aigua baixava d'un color i l'altre, d'un altre. No tardàrem gens a substituir la simpatia inicial per temença, quan vàrem començar a veure la mort dels peixos, fins que van desaparèixer del tot, i com les collites dels nostres pares quedaven "rostides" en regar-les amb l'aigua contaminada. Aleshores que ni tan sols hi havia ecòlegs, no ens va costar gens de veure que no calia ser cap expert per a entendre que allò no resignava res de bo.

Un cop sedimentat aquest conjunt de vivències i observacions de base existencial, l'hem volgut armar d'un plantejament acadèmic capaç d'integrar, o millor dit, de no obviar, les variables profundes del coneixement empíric popular i l'hem volgut armar amb una metodologia científica avançada que, en efecte, integrés els dos sabers i alhora formulés un mètode que tingués en compte el caràcter híbrid de les relacions societat-medi. Hem trobat aquesta formulació amb la proposta de l'anàlisi del canvi global, que en essència,, planteja que els escenaris ambientals actuals són la resultant de l'equació sorgida de la dinàmica de les forces inductores d'origen biofísic i les d'origen socioeconòmic. De manera succinta, donaria que allò que hi ha a l'ambient és la resultant de la dinàmica interactuant entre en medi biofísic, més interacció social, menys apropiació.

Orígens de la recerca personal al Montseny-Montnegre.

El nostre interès inicial en el coneixement d'ambdós massissos és molt difícil de datar, tot i haver-ne enunciat al principi un origen realment remot. Una part molt important de la nostra motivació resideix en el fet, no per ell sol singular, de ser fill d'una família del Baix Montseny, una família, ho remarquem, d'origen molt humil, això sí d'una gran dignitat amb llur procedència senzilla. Insistim amb aquests apunts biogràfics, que no voldríem que s'entenguessin com un

exercici de narcisisme autocomplaent. Res més lluny d'això. S'insisteix en la procedència per a facilitar la comprensió de la recerca realitzada; un treball que, beu del mètode científic i ho fa amb convicció, però també, i tal com sustenten autors com Toledo, Ravetz, Funtowicz, hom creu sense esoterismes ni cap bri de frivolitat, que són acceptables altres formes de coneixement, una d'elles formulada pel mateix Toledo, que planteja el "diàleg de sabers", una formulació de recerca participativa, que s'atorga al coneixement empíric popular, un valor rellevant, no menor. Nosaltres, hem après activament dels nostres avis carboners i els nostres pares bosquerols l'observació a peu d'obra, no de forma culta o ocasional o fins i tot burgesa. Hem après a descobrir alguns fenòmens i processos de la naturalesa, basats en una "ciència" intuïtiva, gairebé instintiva o vital del coneixement del territori i del medi. De fet, i no voldríem ferir susceptibilitats, donem notícia que els nostres primers coneixements sobre el funcionament i l'ecologia dels boscos, els obtinguérem abans amb la destal que amb els llibres. Moltes de les observacions experimentals sorgiren de les intempèries laborals obligades a la muntanya, quan a partir dels onze anys, començarem a treballar de mosso en un mas. Res fou banal: el doll d'aprenentatges sobre el massís i les formes humanes i socials de vida, així com l'anomenat món natural de les plantes i animals silvestres, no pararien d'omplir-nos de coneixements, i sobretot d'inquietuds. Els primers talpons, *Clethrionomus glareolus*, que observàrem a les mans, no eren més que víctimes que sortien esperitats de les talperes obertes furtivament als camps de moresc, i que nosaltres occíem sense remissió, en engegar l'aigua del rec solc avall. La descoberta de la joia botànica refugiada a sot del Malpàs, l'orella d'ós, *Ramonda myconii*, ja la teníem mitificada de petits, abans que ens l'expliquessin els botànics, quan la mare tornant de collir aglans de bosc per a malvendre a negociants sense escrúpols, ens cantava: "Orella d'ós, que és bona per la febre i per la tos". Quan el pare ens ensenyava, no com una curiositat biològica, si aquell niu que penjava de la capçada, mirat des de baix a molta distància, era buit, tenia ous, on hi havia "petites". O bé ens mostrava com fer una perpalina per a moure els boscalls de més de dues càrregues (240 kg), com quan les ferides fetes a bosc, tan freqüents als dits en moure troncs, si s'esdevenien "lletges" —purulentes—, s'hi havia d'aplicar teranyines, com més velles millor, procedents de les corts de bestiar. Molts anys més tard, hem sabut que la seva capacitat de cicatritzar estava relacionada amb el fet que s'hi desenvolupaven soques de *Penicillium*. Amb aquesta base creixent d'aprenentatges fortament vivencials, ens adonàrem que a partir d'ells podríem entendre millor els processos, ara en diríem intervenints, en el massís. Per això, conscients que per a superar l'estatus de xerpa il·lustrat, ens calia armar-nos d'una bona base teòrica sense renunciar mai, volent a no, a una laboralitat diària, als vespres iniciàrem una formació, primer tècnica, i més endavant acadèmica.

Hem caminat amb els mestratges llunyans de l'obra de Pau Vila, qui considerem un referent. Hem tingut el mestratge directe d'Alfons C. Comín, Aranguren, Garrabou, en la nostra etapa de formació social a l'ICESB. En ciències ens hem amarats dels aprenentatges directes de Ramon Margalef i Oriol de Bolòs. En geografia, hem begut del mestratge directe de Salvador

Llobet, un altre referent constant. En un pla més social, l'Enric Lluch ens representa el referent autocrític, culte i erudit. En les ciències forestals, ens hem nodrit d'Eric Bauer; en ecologia dels boscos, l'aprenentatge ens ve de Jaume Terradas. Víctor Toledo ens és un altre pal de paller; ho és significativament en la dimensió social de l'ecologia. I sobretot hem begut del coneixement popular millor dit de la saviesa de: el meu pare, Dalmau Boada en Mau, en fauna dels germans Ibern els Peixa", en Lluís i en Joanet, d'ocells n'em après d'en Ninus, de caça en Salvador Riera, de boscos l'Emili Garolera, de pastures en Joan d' "el Boscàs", de territori en "Deri", de llegendes i costums la Lola del Camps, de respecte al medi en Vicenç del Molí d'en Coll, de coneixement assenyat de la muntanya, en Ton de ca l'Agustí .. i tants i tants homes i dones que han escrit d'història anònima els paisatges d'ambdòs massissos.